ÂLÎ İKTİSAT MECLİSİ

*Rahmi Deniz Özbay**

*Sema Yılmaz***

GİRİŞ

Âlî İktisat Meclisi, Türkiye'nin savaş sonrasında ekonomik istikrarı yeniden sağlama çabalarının bir parçası olarak 25 Haziran 1927 tarihinde kuruldu. Türkiye'nin ekonomik yapısını modernleştirme çabaları, o dönemdeki ekonomik zorluklar ve dünya ekonomisindeki değişimlerin ışığında büyük bir önem arz etmekteydi.

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde devletin ekonomiye müdahaleci rolü, savaşın yarattığı tahribatın onarılması ve ekonomik istikrarın sağlanması gerekliliği doğrultusunda yeniden şekillendi ve Âlî İktisat Meclisi'nin oluşturulmasına zemin hazırlandı.

Bu meclisin kuruluşu, Türkiye'nin savaş sonrası ekonomik zorluklarını aşma ve dışa açık ekonomiyi yeniden yapılandırma çabalarının bir yansımasıydı. Meclis, hem ekonomik kalkınmayı teşvik etmek hem de piyasa mekanizmalarının etkin bir şekilde işlemesini sağlamayı hedefliyordu.

Meclisin kurulması, ülkenin önde gelen siyasi figürleri tarafından sürekli olarak gündeme getirilmiş ve bu yönüyle önemli bir devlet politikası olarak şekillendi. Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün açıklamaları, meclisin kuruluş amacını ve işlevini açıkça ortaya koymaktaydı. Vedat Nedim, Âlî İktisat Meclisi'nin kuruluş gerekçelerini uluslararası örneklerle ilişkilendirerek, meclisin ekonomik istikrar sağlama ve sınıf çatışmalarını azaltma rolünü vurguladı.

Osmanlı Devleti Döneminde Âlî İktisat Meclisi Benzeri Kurumlar

Âlî İktisat Meclisi'nden önce Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemi ve sonrasında danışma meclisi niteliğinde; Meclis-i Vükelâ, Meclis-i Umûr-i Nâfi'a, Meclis-i Muhâsebe-i Mâliye, Meclis-i Zirâ'at, Meclis-i Ticâret, Meclis-i Es'âr ve

* Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi - İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü
** Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Meclis-i Ma'âdin kurulmuştu. Ülke kalkınmasında eğitimin rolüne işaret eden Meclis-i Umur-ı Nafia ile tarımsal üretimin artırılmasıyla ülkenin gelir ve refah seviyesinin artırılması için araştırmalar yapmak üzere Meclis-i Ziraat gibi farklı fonksiyonlara sahip kurumlar İktisadiyat Meclisi gibi genel iktisat politikasını belirlemeye yönelik Âlî İktisat Meclisi'ne benzeyen fonksiyon ve özelliklere sahip olmamışlardı. Bu Meclisler, Tanzimat Döneminde ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar yüzünden faaliyetlerini fazla sürdüremediler[1].

Meclis-i Vükelâ

Meclis-i Vükelâ, başvekilin veya sadrazamın başkanlığında toplanarak önemli devlet işlerini görüşür ve nezaretler arası koordinasyonu sağlardı. Nazırlar kendi görev alanlarındaki işlerden sorumluydu. Meclis tasarıları tartışır, düzeltmeleri yapar ve sadrazam aracılığıyla padişahın onayına sunardı. Başlangıçta belirli bir nizamnâmesi olmayan meclis, normalde haftada iki gün toplanırdı, ancak şartlara göre bu değişebilirdi. II. Abdülhamid döneminde olağan toplantı günleri çarşamba ve pazar olarak belirlendi, olağanüstü toplantılar için padişahın izni gerekliydi. Meclis genellikle sadrazam, şeyhülislâm ve diğer üst düzey yetkililerden oluşurdu. Gerektiğinde bazı devlet ileri gelenleri de üye olarak atanabilirdi. 1839'da vükelânın padişah huzurunda yemin etmesi zorunlu kılındı ve 1849'da yemin şekilleri düzenlendi. Meclis kararları oy çokluğuyla alınırdı. 1872'de meclisin görev ve yetkileri belirginleştirildi. II. Meşrutiyet döneminde ise Meclis-i Meb'ûsan'a karşı sorumlu hale getirildi ve üyeler sadrazam tarafından seçilip padişahın onayıyla görevlerine başlarlardı. 1912'de iç tüzük değiştirilerek meclisin ele alacağı hususlar yeniden düzenlendi. Meclisin görüşeceği konular genel siyasete dair sorunlar, anayasa gereği vükelânın ortak sorumluluğunu gerektiren işler ve anayasa dışındaki diğer kanunların meclise yüklediği görevler olmak üzere üç grupta toplandı. Meclis, kuruluşundan 1922'ye kadar kesintisiz faaliyet gösterdi[2].

---

1 Zekayi Kaya ve H. İbrahim Gül, "Milli İktisat Anlayışı Çerçevesinde Atatürk Dönemi İktisat Politikaları ve Âl-i İktisat Meclisi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2022, 12.3: 307-308.

2 "Meclis-i Vükelâ", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:28, 2003, ss. 251-253.

Meclis-i Umûr-i Nâfi'a

Geleneksel olarak Osmanlı sisteminde, ülkenin imar faaliyetleri merkezi olmayan bir yapıyla yürütülürdü. Eyalet ve sancaklar kendi bölgelerindeki yol, köprü, kanal gibi imar faaliyetlerini gerçekleştirir ve bakımını üstlenirlerdi. Tanzimat döneminde ise bu işlerin merkezi bir yapı ile daha etkin ve hızlı şekilde yürütülmesi amaçlandı. Bu kapsamda Haziran 1838'de Hariciye Nezareti bünyesinde Meclis-i Ziraat ve Sanayi kuruldu. Meclisin kuruluş amacı; ziraat, ticaret ve sanayinin geliştirilmesi için çalışmalar yürütmekti. Eğitim işlerinin de ülkenin kalkınması için öncelikli olması gerektiği düşünülerek meclisin görev alanına dahil edildi. Meclisin isminin, çalışma alanlarını tam olarak yansıtmadığı konusunda çıkan tartışmalar sonucunda, ismi Meclis-i Umûr-ı Nafia olarak değiştirildi. Meclisin başkanlığını Hariciye Müsteşarı yapıyordu ve hazırlanan raporlar, meclis başkanı tarafından doğrudan Padişaha sunuluyordu. Bu durum, meclise verilen önemin bir göstergesiydi[3]. 1839 yılında, "Meclis-i Umûr-ı Nafia Lâyihası" adı altında bir karar yayımlandı. Bu kararda, sanayi, ticaret, ziraat ve sanatın gelişmesi için eğitimin önemi vurgulandı. Okulların düzensizliği ve dağınıklığına dikkat çekilerek, yeni açılan okulların istenilen seviyeye ulaşamadığı belirtildi. Eğitimin sağlanamaması durumunda, ülkenin kalkınmasının mümkün olamayacağı ifade edildi. Mahalle mekteplerinin ıslah edilmesi, öğretmenlerin denetlenmesi, kimsesiz ve muhtaç çocukların okutulması gibi konular meclisin görevleri arasında sayıldı. Ancak, Meclis-i Umûr-ı Nafia bağımsız olarak uzun süre varlığını sürdüremedi ve kuruluşunun üzerinden bir yıl geçtikten sonra, 1839'da kurulan Ticaret Nezareti'ne bağlandı[4].

Meclis-i Muhâsebe-i Mâliye

Tanzimat'ın uygulanması amacıyla, merkezde mali konuları denetlemek ve karar almak için 1840 yılında Meclis-i Muhasebe-i Maliye kuruldu. Bu meclisin temel görevi, Tanzimat'ın uygulandığı bölgelerde vergilerin yeniden belirlenmesi, tahsilat sorunları ve bu konudaki yolsuzluklar ile anlaşmazlıkları yasal çerçevede çözmekti. Ayrıca bütçe hesaplarının kontrolü de bu meclise verilmiş olup, Hazine-i Hassa dışında kalan nezaret ve dairelerin yıl içindeki harcamalarının kesin hesaplarını incelemek de görevleri arasında yer aldı[5]. Meclisin kuruluş aşamasında görev ve yetki alanlarıyla ilgili tam ve net bir düzenleme

[3] Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.

[4] Emrah Çetin ve Hicran Aydos, "Tanzimat Döneminde Osmanlı İmparatorluğunu Kalkındırma Düşüncesinin Bir Ürünü Olarak Meclis-i Umûr-ı Nafia", *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 2021, 8.1: 2-13.

[5] Akyıldız, *a.g.e.,* s.119.

olmadığından, kısa sürede Meclis-i Muhasebe-i Maliye her türlü mali konu ve soruna müdahale etmek durumunda kaldı. Mali işlerde beklenen verimin alınamaması ve meclisin ihtiyaçlara cevap verememesi üzerine, mali düzenlemeleri gerçekleştirmek, özellikle bütçe hesaplarını kontrol etmek ve bütçeyi hazırlamakla görevli Meclis-i Muhasebe adında yeni bir meclis kuruldu[6].

Meclis-i Zirâ'at

Meclis-i Zirâ'at 1843 yılında; ziraat ve ticareti yaygınlaştırmak, üretimi arttırmak ve devletin imar, ithalat-ihracatla ilgileri konuları incelemek ve araştırmalarda bulunup teklifler vermek üzere Maliye Nezareti'nin önerisi doğrultusunda kuruldu[7]. Meclis, 1845 yılında nezaret haline getirildi ve Ziraat Nezareti olarak faaliyet göstermeye başladı ancak dört ay sonra aynı işi yaptıkları gerekçesiyle Ticaret Nezareti ile Ziraat Nezareti birleştirildi ve Ziraat ve Ticaret Nezareti adını aldı[8]. 1848 yılında Nafıa Nezareti kurulunca meclis buraya bağlandı ve çalışmalarını Nâfıa Meclisi bünyesinde devam ettirdi[9].

Ziraat Meclisi, ülke genelinde örgütlenmek için her il ve ilçeye bir ziraat müdürü, her kaza ve nahiyeye bir müdür vekili atadı. Bu kişilerin çalışmalarını düzenleyen bir talimatname yayımlandı. Talimatnameye göre, müdür vekilleri araştırma sonuçlarını müdürlere, müdürler ise meclise bildirecekti. Talimatname, ihtiyaç sahiplerine yardım, yeni ürünlerin ekiminin denenmesi, çiftçilerin borç ve cezalarının ertelenmesi ve düşük faizle kredi verilmesi gibi konuları kapsıyordu[10]. Meclis önce Ticaret Nezaretine sonrasında da Meclis-i Umûr-i Nâfi'a'ya devredildi.

Meclis-i Ticâret

Ticaret Nezareti kurulmadan önce, Nâfıa Meclisi bünyesinde, esnafın, yerli ve yabancı tüccarların problemleriyle ilgilenmek ve bunlar arasında çıkan anlaşmazlıkları karara bağlamak için Meclis-i Murâfa'a kuruldu. 1839'da nezaret kurulup, Nâfıa Meclisi de nezarete dahil edilince bu yapı da aynen nezarete geçti. Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak İstanbul'da bir mahkeme kuruldu. Tüccarlar arasında çıkan uyuşmazlıkları karara bağlayan bu mahkemenin diğer adı Meclis-i Ticâret idi. 1841 tarihli bir belgede bu meclisin yargı fonksiyonu ilgili şöyle

6 T.C. Sayıştay Başkanlığı, *Osmanlı Devleti Dönemi*, Erişim tarihi: 26.06.2024, https://www.sayistay.gov.tr

7 Şükrü İnan, *Ali İktisat Meclisi 1927-1935*, 2002. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, s.87.

8 Rıfat Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikaları*, Ankara, 1988, ss.41-42.

9 Akyıldız, *a.g.e*., s.285.

10 Tevfik Güran, "Tanzimat Döneminde Tarım Politikası (1839-1876)", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi, Bildiriler*, Ankara 1980, s.271-272.

der "*... taht-ı nezâretde bulunan mevâddın mu'tenâsından birisi dahî Mahkeme-i Ticârettir ki umûr-ı ticâretin esbâb-ı teshîlatına medâr olan bir maddedir.,.*". 1845 yılında, Ticaret Nezareti faaliyetlerine devam etmeye başlayınca, Maliye Nezareti'ne bağlı Meclis-i Zirâ'at bu nezarete bağlandı. Böylece, Ticaret Nezareti'nin bünyesinde, hem Meclis-i Zirâ'at, hem de Murâfa'a Meclisi yer aldı. 1849 yılında, Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak Meclis-i Ticâret kuruldu. Bu kuruluş iki temel gerekçeye dayandırıldı: Zahire maddesiyle ilgili olarak mevcut yetki problemlerinin giderilmesi ve Ticaret Kanunu hükümlerinin hayata geçirilmesi[11]. Meclis fazla bir varlık gösteremeden aynı yıl Meclis-i Nâfı'a'ya devredildi[12].

Meclis-i Es'âr

Arapça karşılığı es'âr olan narh, fiyat takdir edilmesi ve sınırlandırılması anlamına gelir ve aslı Farsça nirh kelimesinden türemiştir[13]. Narh, Osmanlı Devleti'nde yetkililer tarafından gerekli koşullar doğrultusunda belirlenen mal ve hizmet fiyatlarıydı. Sözlük anlamıyla, kanunun yetkili kıldığı resmi makamlar tarafından, ihtiyaç ve tüketim maddelerinin satış fiyatları için tespit edilen azami sınırdır. Osmanlı Devleti'nde narh uygulamasının temel amaçları tüketiciyi piyasadaki fiyat dalgalanmalarından koruma, satılan malların kalitesini tayin etmek ve piyasadaki fiyatları kontrol etme ve halkın refah ve huzurunu sağlamaktı[14].

Erzak, tahıl, odun, kömür vs. ürünlerde narh tespiti, bu ürünlerin belirlenen fiyattan yükseğe satanları veya gramajı eksik tutanları tespiti ve gereken cezaları görüşüp bunlarla ilgili önlemleri almak üzere 1851'de Zaptiye Müşirliği'ne bağlı Meclis-i Es'âr kuruldu. Narh fiyatlan ve meclisin görüştüğü konularla ilgili gereken durumlar, Takvîm-i Vekayi, Cerîde-i Havâdis ve diğer dillerdeki gazetelerde yayınlandı[15]. Bu meclisin üyeleri arasında esnaf ve tüccar temsilcileri de bulunmaktaydı. 11 Kasım 1851'de Meclis-i Es'âr Ticaret Nezareti'ne bağlandı[16]. 12 Kasım 1851 tarihinde zabtiye müşirliğinde köklü bir değişiklik yapıldı. Daha önce zabtiye görevlileri, maliye ve tahsil işlerinde kullanılıyordu. Ancak zabtiyenin iş yükü arttığı için, bu tahsilat ve maliye işleri tamamen ayrılarak

11 Coşkun Çakır, "Tanzimat Dönemi'nde Ticaret Alanında Yapılan Kurumsal Düzenlemeler: Meclisler", *Journal of Social Policy Conferen*ces. İstanbul Üniversitesi, 2000, ss.367-368.

12 İnan, *a.g.e.*, s.89.

13 Cengiz Kallek, Narh, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Cilt:32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.387.

14 Zumrud Nuri, "Esnaf Birlikleri Ve Narh Sistemi", *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 2019, ss.43-44.

15 İnan, *a.g.e.*, s.90.

16 Ömer Faruk Habergetiren ve İshak Yalnız, "Osmanlı Devleti'nde Hisbe Teşkilatı", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,* 5.2., 2021 s.293.

maliye nezaretine devredildi. Ayrıca, es'ar ve esnaf konuları ticaretle ilgili olduğundan, meclis ticaret nezaretine aktarıldı[17].

Meclis-i Ma'âdin

Osmanlı Devleti'ndeki madenler maliye hazinesi tarafından yönetilmekteydi. Ancak, yetki ayrımının belirginleştiği bir dönemde, madenler gibi önemli bir konunun incelenmesi için özel bir kuruma ihtiyaç duyuluyordu. Maliye Nazırı Safvetî Paşa, Avrupa'da olduğu gibi, madenlerin imal, idare, gelir ve giderlerini maliye hazinesine bağlamak için bir ma'âden meclisi kurulmasını önerdi. Teklifte, bu meclise atanacak kâtip ve üyelerin darphanede görevli memurlardan seçilerek hazineye yeni bir yük getirmeden bu işin halledilebileceği belirtildi. Meclis-i umumide biraz muhalefetle karşılaşsa da, 6 Eylül 1841 tarihinde onaylandı. Meclis, darphane nazırı veya muhasebecisinin başkanlığında, darphanedeki çeşitli görevlilerden oluşuyordu ve yazışmaları yürütmek üzere bir kâtip atanmıştı. Üye sayısı genellikle 4-5 kişi arasında değişiyordu. Meclis, karmaşık ve önemli konuları meclis-i vâlâya gönderirken, günlük ve daha önemsiz konuları kendisi çözüyordu. Uzun bir çalışma döneminin ardından, meclis 1867 yılında kapatıldı[18].

Islah-i Sanayi Komisyonu

Islah-i Sanayi Komisyonu, Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayi sektörünü modernize etmek ve iyileştirmek amacıyla kuruldu. Bu komisyon, Sultan Abdülaziz döneminde, 1863 yılında kurulmuştur. Islah-i Sanayi Komisyonu, Tanzimat reformlarının bir parçası olarak Osmanlı devletini merkezileştirme ve güçlendirme çabalarının bir parçasıydı[19].

Islah-i Sanayi Komisyonu'nun başlıca hedefleri şunlardı:

1. Üretim verimliliğini ve kalitesini artırmak için yeni teknolojiler ve yöntemler tanıtmak.

2. İthal edilen mallara bağımlılığı azaltmak için yerel sanayilerin gelişimini teşvik etmek.

3. İş gücünü modern endüstriyel teknikler ve yönetim uygulamaları konusunda eğitmek.

[17] İnan, *a.g.e.*, s.90.
[18] İnan, *a.g.e.*, s.91.
[19] İhsan Satış, "Islah-ı Sanayi Komisyonu ve Şirketlerin Teşekkülü: Debbağ Şirketi Örneği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 18, ss.419-423.

4. Sanayi büyümesini desteklemek için fabrikalar ve ulaşım ağları gibi altyapılar inşa etmek.

Komisyon, Osmanlı ekonomisinin kademeli olarak modernleşmesine katkıda bulunmuş ve 20. yüzyılın başlarında daha fazla reform için zemin hazırlamıştı. Ancak, mali kısıtlamalar ve geleneksel sektörlerden gelen direniş gibi çeşitli zorluklarla karşılaşmıştı. Islah-ı Sanayi Komisyonu, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1864 yılında kurulan ve sanayiyi geliştirmeye yönelik görevleri olan bir komisyondu. Komisyonun başlıca görevleri şunlardı[20]:

1. Gümrük vergisini %5'ten daha yüksek bir orana çıkarmak.
2. Sergiler açarak sanayiyi teşvik etmek.
3. Esnaf şirketleri oluşturmak.
4. Sanayi okulları açmak.

Komisyon, geleneksel Ahilik, lonca ve gedik gibi müesseselerin işlevsel olmaktan çıkması sonrası kuruldu. Islah-ı Sanayi Komisyonu, Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşme anlayışına örnek teşkil eden önemli bir kuruluştu. Komisyonun faaliyetleri, Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı devlet adamlarının sanayi devrimini ciddiye aldıklarını gösteren kanıtlardan biri olarak değerlendirilmekteydi[21].

Islah-i Sanayi Komisyonu, Osmanlı esnaf ve sanatkarlarının sorunlarını tespit edip çözüm üretmeye çalışarak önemli adımlar atmış bir kuruluştu. Yaklaşık beş yıl süren çalışmalarının ardından, 8 Ağustos 1874 tarihinde faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştı. Dönemin siyasal ve ekonomik istikrarsızlığı nedeniyle daha fazla devam edemese de, gerekliliği sürekli tartışılmış ve Ticaret ve Sanayi Odalarının kuruluşunda ilk adım olmuştu[22].

İktisadiyat Meclisi

İttihat ve Terakki Hükümeti, Birinci Dünya Savaşı sırasında iç ve dış iktisadi faaliyetleri yürütmekteydi ve hükümet 1917 yılında genel iktisat politikasını belirlemek amacıyla Âlî İktisat Meclisi'ne en çok benzeyen kurum olan İktisadiyat Meclisi'ni kurdu[23].

[20] İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Sanayileşme Anlayışına Bir Örnek: Islah-ı Sanayi Komisyonu Olayı*. 1978, 123-124.
[21] Satış, *a.g.m.*, s.419.
[22] İnan, *a.g.e.,* s.94.
[23] Zafer Toprak, İttihat-Terakki ve Devletçilik: Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950), Tarih Vakfı,

İktisadiyat Meclisi, Osmanlı Devleti'nde ekonomik ve ticari meselelerin görüşüldüğü, tartışıldığı ve düzenlemelerin yapıldığı bir kurumdu. İktisadiyat Meclisi'nin kuruluş amacı, Osmanlı ekonomisini modernleştirmek, ticaret ve sanayi alanında gelişmeler sağlamak, ayrıca ülkenin ekonomik politikalarını belirlemekti. Bu bağlamda ekonomik kalkınma planlarını oluşturma ve uygulama, iç ve dış ticaret politikalarını belirleme, ticaret yollarını ve ilişkilerini düzenleme, sanayi ve tarım sektörlerinde gelişmeleri teşvik etme ve bu alanlarda düzenlemeler yapma ve devletin mali politikalarını gözden geçirme ve bütçe düzenlemeleri yapma görevlerini üstlendi.

Başkanlığını Ticaret ve Ziraat Nazırı'nın yaptığı 24 üyeli İktisadiyat Meclisi, ilgili bakanlıkların genel müdürlerinden ve Ticaret ve Ziraat Nazırı tarafından üç yıl için atanmış üyelerden oluşuyordu. Diğer nazırlar da toplantılara katılabiliyordu ve gündemi Ticaret ve Ziraat Nazırı belirliyordu. Meclis, ekonomik yasa taslaklarını hazırlamak, yasaların etkin uygulanması için önlemler önermek, deniz ticaretini teşvik edici ilkeler belirlemek, gümrük ve taşıt araçları tarifelerini saptamak ve devletin yatırım yapacağı alanları belirlemekle sorumluydu. Gerektiğinde uzmanlar oturumlara davet edilebiliyordu ve vilayet iktisat müdürlerinden gelen raporlar üyelere dağıtılıyordu[24].

İkinci Meşrutiyet döneminde, 1917 yılı başlarında genel iktisat politikasını belirleme amacıyla kurulan İktisadiyat Meclisi, Osmanlı Devleti›nde kurulmuş iktisadi meclislerden biriydi. Âlî İktisat Meclisi'ne en çok benzeyen bu kurum, ondan farklı olarak liberalizmi reddetmiş ve devletin ekonomiye müdahalesini, müdahale şekli olarak da devletçiliği ilke edinmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İttihat ve Terakki'nin iktidardan düşmesiyle birlikte, İktisadiyat Meclisi etkinliğini yitirmişti. İktisadiyat Meclisi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında hükümetin ekonomiyi yönlendirme amacıyla oluşturulmuşken, Âlî İktisat Meclisi ise savaş sonrasında özel sektör ağırlıklı ekonominin oluşturulma sürecinde ekonomik sorunların aşılmasında devletin sorumluluğunu yerine getirmesi amacıyla yol gösterici ve iktisadi politikanın geliştirilmesinde yardımcı bir kurum olarak düşünülmüştü[25].

1995, ss.121-130.

[24] Toprak, *a.g.e.,* ss.121-122.

[25] Murat Koraltürk, "Âli İktisat Meclisi (1927-1935)", *Ekonomik Yaklaşım*, 1996, 7.23: 48-49.

Âlî İktisat Meclisi'nin Kuruluşu

Âlî İktisat Meclisi, savaş sonrasında, savaş öncesi dönemdeki dışa açık ekonomiyi yeniden kurma çabaları sırasında karşılaşılan ekonomik zorluklar karşısında Türkiye'de devletin tarihsel olarak üstlendiği "iktisadi sorumluluk" anlayışının bir yansıması olarak faaliyete geçti. Bu dönemde, devletin ekonomiye müdahale etme gerekliliği, savaşın yarattığı tahribatın onarılması ve istikrarın sağlanması amacıyla yeniden gündeme geldi. Bu bağlamda, Âlî İktisat Meclisi, hem ekonomik kalkınmayı desteklemek hem de piyasa mekanizmalarının etkin bir şekilde işlemesini sağlamak için önemli kararlar aldı ve politikalar geliştirdi[26].

Âlî İktisat Meclisi'nin kurulacağının işaretleri ülkenin önderleri tarafından ilan edilmekteydi[27]

1 Kasım 1926 Mustafa Kemal Atatürk;

"Genel olarak ekonomimizde verimli bir gelişme görülmektedir. Millî Bankalarımızla, ticarî ve sınaî şirketlerin, sayıları ve sermayelerinin, devamlı olarak artmakta olması; halkımızın, ekonomik konuda çalışma dileği ve uyanışına, delil sayılabilir.... Vatanda büyük fabrikalar kurmak için, genel bir istek ve beğenilecek bir çaba görülmektedir. Bu toplantı döneminde, yeni Teşviki Sanayi Kanunu ile yeni İş Kanunu Yüce Meclise sunulacaktır. Aynı zamanda, Yüksek Ekonomi Meclisi kurulması için bir kanun tasarısı hazırlanmaktadır."

5 Kasım 1927 İsmet İnönü;

".....Ekonomik çalışmalarımızı, öncelikle memleketin ekonomik açığını kapama amacında toplamayaa çalışacağız. Derhal kuracağımız Yüksek Ekonomi Meclisinin, gerek bu konuda ve gerek hayat pahalılığında hükümete birçok teknik yardımlar yapabileceğini kuvvetle ümit ediyorum."

Vedat Nedim bu meclislerin kuruluş nedenlerini şöyle belirtmekteydi[28]

"...Âlî İktisat Meclisleri, harp sonrası devrinde ve bazı muayyen memleketlerde doğan bir müessesedir. Sınıf ayrılıklarının en ziyade keskinleştiği, firka kavgalarının en ziyade azgınlaştığı, parlamento rejiminin çığırından çıktığı, kısaca istikrarlı bir iktisat siyaseti gütmenin zorlaştığı, hatta imkânsızlaştığı Almanya, Fransa, Sirbistan ve son zamanlarda Yunanistan gibi memleketlerde Âlî İktisat Meclisleri' teşkil olunmuştur, O halde, bu memleketlerde kurulan Âlî İktisat Meclisleri, bir taraftan iktisat siyasetini parlamentolarda daima değişen firka

[26] Murat Koraltürk, "Devletçi Sanayi Politikaları ve Âli İktisat Meclisi", *75 Yılda Çarklardan Chip'lere,* ed. Oya Baydar, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 63.

[27] Afet inan, *1. Beş Yıllık Sanayi Planı,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Seri, 14. Sayı, Ankara, 1977, ss. 103-105.

[28] Vedat Nedim Tör, "Türk İktisadiyatının Erkanı Harbiye Dairesi: Âlî. İktisat Meclisi", *Kadro*, Cilt 2, Sayı 14, 1933, s. 12.

muvazenelerinin cilvelerinden kurtarmak, diğer taraftan keskin ayrılıklar gösteren sınıf ve zümre menfaatleri arasında bir uzlaşma zemini araştırmak rolünü üzerlerine almaktadırlar... "

İktisat Vekili Mustafa Şeref Özkan 1930'da Meclis'in açılışında Âlî İktisat Meclisi ile ilgili şu ifadeleri kullandı[29]:

"Dün devlet teşkilatı içinde sizin heyetiniz gibi bir taazzuv yoktu. Bugün ise siz, millet dediğimiz büyük mütesanit toplulukta bulunan, iktisadî grupların menfaatleri elde etmek için hangi yollardan yürümek lâzım geldiği -hatta bir dereceye kadar initiative salahiyetine müstenit olarak- beyan etmek üzere devletin en yüksek uzvu olan hükümetin yanı başında, kanunî bir mevcudiyetle varsınız. Mesainiz temsil ettiğiniz grupların menfaatlerini birbirlerile mezç ve telif etmek, millî iktisadın esasını teşkil eden ahengi korumak ve kuvvetlendirmek olacaktır..."

Ticaret Vekili Rahmi Bey'e göre Âlî İktisat Meclisi[30];

"İşbu heyet-i alîye Türkiye'nin bütün şubelerine mensub ihtisas erbâbından mürekkeb olacaktır. Şu hâlde rehberlik vazifesi de tamamıyla ehl ve salahiyatdar zevata tevdi olunuyor demekdir ki bu tarz teşekkül meclisin kendinden beklenilen fevaidi temin edeceği gav-ı zemindir."

Âlî İktisat Meclisi, 25 Haziran 1927 tarihinde 1170 sayılı yasa ile kuruldu ve bu yasa 14 maddeden oluşmaktaydı. Kanunun 1. maddesi, Meclis'in Başbakanlığa bağlı olacağını ve Başbakan ile Ticaret Bakanı dışında 24 üyeden oluşacağını ifade etti. Bu düzenleme, o dönemde Türkiye'nin ekonomik politikalarını ve stratejilerini belirlemek amacıyla oluşturuldu[31].

Meclis'in üyeleri, ekonomi alanında uzman kişilerden seçilerek, ülkenin ekonomik kalkınmasına yönelik çalışmalar yapmaları ve önerilerde bulunmaları bekleniyordu. Âlî İktisat Meclisi, ülkenin ekonomik sorunlarını tespit ederek, bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi hedefliyordu. Ayrıca, sanayi, ticaret, tarım ve finans gibi alanlarda politikalar oluşturulması ve uygulanması konusunda hükümete danışmanlık yapmaktaydı. Bu yasa ile kurulan Meclis, Türkiye'nin ekonomik yapısını modernleştirme çabalarının bir parçası olarak görülmekteydi. O dönemdeki ekonomik zorluklar ve dünya ekonomisindeki değişimler göz önüne alındığında, Âlî İktisat Meclisi'nin rolü oldukça önemliydi. Meclis'in çalışmaları, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını sağlamaya ve milli ekonomiyi güçlendirmeye yönelik adımlar atılmasında kritik bir rol oynadı.

[29] Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, 1. Cilt, AÜ SBF Yayınları, Ankara, 1988, ss. 126-127.

[30] Galip Bahtiyar, İktisat Meclis-i Âlisi, *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası,* 4, 1928, s.257.

[31] Fehmi Akın ve Serkan Bayraktar, "Erken Cumhuriyetin İktisadi Kurumlarından Biri: Âli İktisat Meclisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, 29, s.2.

Meclis'in hazırladığı raporlar ve öneriler, ekonomik politikaların şekillendirilmesinde etkili olmuş ve ülkenin ekonomik yapısının geliştirilmesine katkı sağladı. Hayat pahalılığı ile mücadele etmek, gümrük politikalarını düzenlemek, tarımsal kredilerin artırılması ve maden sanayiinin geliştirilmesi gibi konularda yapılan çalışmalar, Türkiye'nin ekonomik kalkınma sürecinde önemli adımların atılmasına vesile oldu. Ancak, 1930'lu yılların başında Türkiye'de devletçiliğin bir iktisadi politika olarak benimsenmesiyle birlikte, Âlî İktisat Meclisi'nin işlevi azalmaya başladı. Devletçiliğin uygulanmaya başlanması, ekonomide devletin rolünün ve müdahalesinin artması anlamına geliyordu. Bu dönemde, ekonominin çeşitli sektörlerinde devletin doğrudan kontrolü ve müdahalesi ön plana çıkmış ve özel sermayenin rolü göreceli olarak azaldı. Bu durum, Âlî İktisat Meclisi'nin işlevselliğini ve etkinliğini de etkiledi, Meclis'in öneri ve raporlarının önemi giderek azaldı[32]. 1930'lu yıllarda devletin ekonomideki ağırlığının artması, Âlî İktisat Meclisi'nin daha önce üstlendiği birçok görevin ve işlevin devletin çeşitli kurumları tarafından yerine getirilmesine yol açtı. Bu nedenle, Âlî İktisat Meclisi'nin faaliyetleri ve etkisi, devletçiliğin ekonomi politikası olarak benimsenmesiyle birlikte azalmış ve zamanla Meclis'in rolü sembolik hale geldi[33].

Âlî İktisat Meclisi'nin Örgütsel Yapısı

25 Haziran 1927 tarihinde kurulan Âlî İktisat Meclisi, Türkiye'nin iktisadi meselelerine çözüm aramak amacıyla oluşturulmuş önemli bir kurumdur. Meclisin birinci fahri başkanı başbakan, ikinci fahri başkanı ise ticaret bakanıydı. Meclis üyeleri, kendi aralarından iki dönem için bir başkan ve bir başkan vekili seçmekteydi. Meclisi oluşturan 24 üyenin 12'si, biri askeri kuvvetler mensubu ve on biri iktisadi konularda yetkinlikleri kabul edilen uzman kişiler arasından Bakanlar Kurulu tarafından seçilmekteydi. Diğer 12 üye ise Ticaret ve Sanayi Odaları ile Meslek Teşekkülleri arasından belirlenmekteydi. Meslek Teşekküllerince seçilen on iki üyenin dağılımı, Âlî İktisat Meclisi hakkındaki 1170 Sayılı Kanunun Sureti Tatbikine Dair 11 Ocak 1928 tarihli Talimatnamenin 3. maddesinde belirtildiği şekilde şu şekildeydi:

- 4 üye ticaret ve sanayi odalarından ithalatçı, ihracatçı, vapur işletmecisi ve fabrikatör,

[32] Hasan Yapıcı ve Esra. Değerli Sarıkoyuncu, "Türkiye'de Ulusal Ekonomi İnşası ve Milli Burjuvazi Faktörü (1923-1929)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020, 65, s.310.

[33] Akın ve Bayraktar, *a.g.m.*, s.2.

- 1 üye bankacılardan,

- 1 üye demiryolu işletmelerinden,

- 2 üye çiftçilerden,

- 1 üye kooperatifçilerden,

- 1 üye ticaret ve zahire borsasından,

- 1 üye kambiyo borsasından,

- 1 üye madencilerden.

Âlî İktisat Meclisi'nin üyelerinin farklı sektörlerden seçilmesi, ülkedeki iktisat sorunlarının çeşitli perspektiflerden ele alınmasının önünü açtı ve ülkenin iktisadi meselelerinin bütüncül bir yaklaşımla görülmesini sağladı. Ancak, dönemin koşulları nedeniyle işçi temsilcileri mecliste yer almadı. Meclisin hükümet tarafından atanan bir genel kâtibi ve üç yardımcısı bulunmaktaydı. Ayrıca, Meclis'in ihtiyaç duyduğu memur, çevirmen ve diğer görevliler başbakanlık tarafından atanacaktı. Âlî İktisat Meclisi, her yıl Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere altı ayda bir Ankara'da toplanacaktı. Bu şekilde, Âlî İktisat Meclisi, Türkiye'nin iktisadi politikalarının şekillendirilmesinde önemli bir rol oynadı ve farklı sektörlerden gelen temsilcilerle ülkenin ekonomik sorunlarına geniş bir perspektiften bakılmasını sağladı[34].

Kanun'un 6. maddesi, Meclis'in aldığı kararların istişari nitelikte olduğunu ve bu kararların çoğunluk oyuyla alınacağını belirtmekteydi. İstişari nitelik, Meclis'in kararlarının bağlayıcı olmaktan ziyade, tavsiye niteliği taşıdığını ve bu kararların uygulanıp uygulanmamasının tamamen başka organların yetkisinde olduğunun ifadesiydi. Kanun'un 7. maddesi ise üyelik süresinin dört yıl olduğunu belirlemekteydi. Üyelerin görev sürelerinin belirli bir süre ile sınırlı tutulması, sürekli yenilik ve dinamizm sağlamayı amaçladı. İlk iki yılın sonunda, üyelerin yarısının değişeceği belirtilmekteydi. Bu değişim, hükümet tarafından seçilen üyeler ile diğer kuruluşlar tarafından seçilen üyelerin yarısının kura ile belirlenmesi yoluyla yapılacaktı. Kurada çıkan üyeler, eğer tekrar seçilmek isterlerse, yeniden seçilebileceklerdi. Bu, üyelerin deneyim ve bilgi birikimlerinin sürekliliğini sağlarken, aynı zamanda yeni üyelerin de Meclis'e katılımını teşvik etti. Âlî İktisat Meclisi'nin kararlarında kısa dönemli planlamalar dikkate alındı. Bu planlamalar, ekonomik göstergelerin hızlı ve etkin bir şekilde değer-

[34] Koraltürk, *a.g.m.*, 1996, s.50, Akın ve Bayraktar, *a.g.m.*, s.2.

lendirilmesini sağladı. Altı aylık dönemlerde sunulan raporlar, hayat pahalılığı, enflasyon ve ticaret hacminin belirlenmesinde önemli bir rol oynadı. Bu raporlar, ekonominin mevcut durumu hakkında güncel bilgiler sunarak, politikaların ve stratejilerin belirlenmesinde yol gösterici olmuştur. Özellikle hayat pahalılığı ve enflasyon gibi konular, vatandaşların günlük yaşamını doğrudan etkilediğinden, bu raporlar büyük önem taşımaktaydı. Ticaret hacminin belirlenmesi ise, ülkenin ekonomik büyüme ve gelişme hedeflerine ulaşmasında kritik bir rol oynadı. Altı aylık periyotlar halinde yapılan değerlendirmeler, ekonomik politikaların etkinliğini ölçmek ve gerekli düzenlemeleri yapmak için önemli bir temel oluşturdu[35].

Âlî İktisat Meclisi Kanununun 5. ve 7. maddeleri ile bu kanunun uygulanmasına dair talimatnamenin 3. ve 4. maddelerine göre, ikişer yılda bir yarı yarıya yani altışar altışar üyenin yenilenmesi yoluyla seçimlere gidilmesi kararlaştırıldı. Ancak, bu üye seçimlerini düzenleyen talimatname oldukça zayıftı ve yetersizdi. Bu nedenle, üyelik seçimleri sırasında çeşitli aksaklıklar ve sorunlar yaşandı. Meclisin kendi seçtiği üyeler dışındaki 12 üyeyi seçmekle yükümlü olan Ticaret Odaları Kongresi, gerektiği zamanlarda toplanamaması veya toplanmaması nedeniyle önemli sorunlar ortaya çıktı. Ticaret Odaları Kongresi'nin toplanamaması, seçim sürecinin aksamasına ve bu sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülememesine neden oldu. Bu durum, Âlî İktisat Meclisi'nin etkinliğini ve işlevselliğini olumsuz etkiledi. Ayrıca, üye seçim yönetmeliğinde değişiklik yapılması gerektiğine dair yapılan 16 Birinci Teşrin 1934 tarihli bir öneride, mevcut üye seçim tarzlarının ehliyetli ve gayretli kişilerin meclise alınmasını temin edemediği vurgulandı. Bu öneride, seçimin merkezileştirilmesi gerektiği ifade edilerek, daha etkin ve adil bir seçim sürecinin sağlanması amaçlandı. Böylelikle, meclise alınacak üyelerin daha nitelikli ve görevlerini daha iyi yerine getirebilecek kişiler olmasının önü açılmak istendi. Âlî İktisat Meclisi üyelerinden ikinci on iki üye, sanayi ve ticaret kesimlerini temsil etmektedir. Ancak, bu temsil edilen gruplar arasında işçiler gibi toplumun güçsüz kesimleri yer almıyordu. Bu durum, meclisin tam anlamıyla toplumun tüm kesimlerini temsil etmediği eleştirilerine yol açtı. Ayrıca, seçilen üyelerin hükümetin kontrolünde olması, meclisin bağımsızlığını ve tarafsızlığını zedeledi. Bu durum, meclisin karar alma süreçlerinde tarafsız bir tutum sergilemesini engelledi. Esbabı Mucibe Mazbatasında belirtildiği üzere, Âlî İktisat Meclisi'nin sunacağı manzara, kısmen ticari, sınai, zirai ve benzeri ekonomi gruplarının temsilcilerinden olu-

[35] Kaya ve Gül, *a.g.m.*, s.309.

şacaktır. Devlet, sistem ve teşkilatıyla uyum içinde hareket edebilecek bir heyet oluşturmayı amaçladı. Bu bağlamda, Âlî İktisat Meclisi'nin oluşturulmasında, devletin ekonomik politikalarının ve stratejilerinin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için uyumlu ve birlikte çalışabilecek bir ekip kurulması hedeflendi[36]. Sonuç olarak, Âlî İktisat Meclisi'nin yapısal sorunları ve üye seçim sürecindeki aksaklıklar, meclisin etkinliğini ve işlevselliğini olumsuz etkiledi. Meclisin daha etkin ve adil bir şekilde çalışabilmesi için üye seçim yönetmeliğinde yapılacak değişikliklerin ve seçimin merkezileştirilmesinin önemi vurgulandı. Böylelikle, meclisin toplumun tüm kesimlerini temsil edebilecek ve daha bağımsız bir şekilde çalışabilecek bir yapıya kavuşması amaçlandı.

Âlî İktisat Meclisi'nin Amaç ve Görevleri

25 Haziran 1927'de 1170 sayılı kanunla Türkiye'de kurulan Âlî İktisat Meclisi'nin ana amacını Esbab-i Mucibe Mazbatası şöyle ortaya konmaktadır[37]:

> *"...Memleketimizde mümkün olduğu kadar seri suretle iktisadi bir inkişafa mazhariyeti teymin edebilmek ve bu vadide tahaddüs eden müşkülatın izalesi imkânlarını taharri eylemektir. Devletin farklı birimlerinin kendi alanlarındaki iktisadi faaliyetleri yürütürken… Gerek bu daireler arasındaki ahenk ve irtibatı temin, gerek coğrafî ve içtimaî muhtelif menafi ve şeraiti-i iktisadiyeyi tevzin etmek… hususundaki engellerin aşılmasında ve gidilecek muvafık yolu intihap eylemek."*

21 Ocak 1928 tarihinde "Âlî İktisat Meclisi Hakkındaki Kanunun Suret-i Tatbikasına Ait Talimatname" başlığıyla yayımlanan, yedi bölüm ve yirmi üçü asıl, ikisi geçici olmak üzere toplam yirmi beş maddeden oluşan talimatnameyle Âlî İktisat Meclisi'nin yapısı, çalışma esas ve usulleri hükme bağlandı. Talimatnamenin içeriği, meclisin kuruluşundan işleyişine kadar geniş bir çerçevede düzenlemeler getiriyordu. Özellikle meclisin oluşturulmasında izlenecek adımlar, üyelerin seçimi ve görev dağılımı gibi konular detaylandırıldı. Bu çerçevede, Âli İktisat Meclisi'nin, ekonomik politika ve stratejilerin belirlenmesinde önemli bir rol üstlenmesi hedeflendi. Meclisin işleyişi ve karar alma süreçleri, kanunla belirlenen esaslar doğrultusunda düzenlendi. Âli İktisat Meclisi kanunun uygulanmasına dair talimatnamenin ikinci maddesinde, İcra Vekilleri Heyeti tarafından seçilecek on iki üyenin hangi özelliklere haiz olmaları gerektiği ile ilgili olarak şu hükme yer verildi[38]:

---

36 Akın ve Bayraktar, *a.g.m.*, s.3.

37 T.B.M.M. Zabit Ceridesi, 25 Haziran 1927, Akt.; İnan, *a.g.e.*, s.130.

38 Mevlüt Yüksel ve Ali Servet Öncü, "Âli İktisat Meclisi ve 1931 Tarihli Raporu", *Turcology Research*, 2023, 77: 232.

"Hükümetçe intihab edilecek aza; gerek ikmal etmiş oldukları tahsilin mahiyeti, gerek muvazzaf veya meşgul bulundukları meslek, gerekse vücuda getirdikleri te'lifât ve neşriyat dolayısıyla iktisat ve işçilik mesâilinde sâhib-i ihtisas olmak üzere şahsiyetleri temayüz etmiş zevât meyanından seçilir. Kâtib-i umûmi ve muâvinlerinin de bu evsâfı haiz olmaları lazımdır."

Bu bağlamda; üyelerin ekonomi, ticaret, sanayi veya maliye konularında uzmanlık sahibi olmaları gerektiği belirtildi ve bu sayede meclisin aldığı kararların bilimsel ve teknik temellere dayanması amaçlandı. Ayrıca seçilecek üyelerin, kamu veya özel sektörde en az on yıllık bir deneyime sahip olmaları gerekmekteydi. Bu şart, üyelerin uygulamalı bilgi ve deneyimlerini meclis çalışmalarına yansıtmalarını sağlamak amacıyla konuldu. Üyelerin, görevlerini bağımsız ve tarafsız bir şekilde yerine getirebileceklerine dair güvenilirlikleri ve dürüstlükleri de göz önünde bulundurulacaktı. Bu kriter, meclisin alacağı kararların adil ve objektif olmasını garanti altına almak için belirlendi. Bu hükümler doğrultusunda, Âlî İktisat Meclisi'nin güçlü ve etkin bir yapıya kavuşması ve Türkiye'nin ekonomik politikalarının belirlenmesinde etkin rol oynaması hedeflendi. Talimatnamede yer alan diğer maddeler de meclisin işleyişi, toplantı düzeni, karar alma süreçleri ve diğer idari konular hakkında ayrıntılı düzenlemeler içermekteydi.

İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey, Âlî İktisat Meclisi'nin kuruluş amacına yönelik şu açıklamalarda bulundu[39]:

"Size arz edebilirim ki dün iktisadî işlerde -Gölge etme başka ihsan istemem- diyen bir vatandaş, bugün gerek tek tek meseleler hakkında ve gerek sistem vücuda getirebilecek umumî esaslar hakkında devletten daima müdahale ve himaye talep etmektedir. Gün geçmiyor ki; İktisat Vekili sıfatı ile bir vatandaşın iktisadî bir mesele üzerinde müdahale ve himaye talebi ile karşılaşmayayım. Gene gün geçmiyor ki, devlet reisi veya hükümet reisi tarafından bendenize havale edilen iktisadî işlere ait vatandaş istidalarıyla karşılaşmayayım. Bütün bunlar devlet camiasına dâhil fertlerin ve grupların devlet vazifeleri hakkında düşüncelerinde bir değişiklik olduğunu gösterir. Bu değişiklik devletin uzuvları üzerinde etkisini gösterecektir. İşte bu tesir ve icaptan Âli İktisat Meclisi oluştu."

Meclisin görevleri kuruluş kanununun dördüncü maddesinde şu şekilde belirlendi[40]:

1. Ülkenin iktisadi durumu ile alakadar olmak üzere hükümetçe düzenlenecek kanun ve tüzük tasarıları ve hükümetten tevdi olunacak iktisadi meseleler hakkında görüş bildirmek

[39] Kuruç, a.g.e., s:126.
[40] Resmî Gazete, 24 Temmuz 1927: 640.

2. İktisatla alâkalı kanun ve tüzüklerin ülkenin ihtiyaçlarına uygun olup olmadıklarını tespit ve bunlar arasındaki ahenk ve bağlantıyı incelemek ve gerekli görülecek değişiklikleri gerekçeleriyle hükümete teklif etmek

3. Ülkenin iktisadi ihtiyaçlarının gerektirdiği usul ve sistemler hakkında araştırmalar yapmak

4. Genel iktisat olaylarını takip ve bunların ülke iktisadına etkilerini araştırmak ve bu hususta ki çalışmalarını hükümete iletmek

Âlî İktisat Meclisi, dünyadaki gelişmeleri dikkate alarak ülke ekonomisi için fayda sağlayacak ekonomik politikaların uygulanması konusunda hükümetin isteği doğrultusunda hükümete tavsiyelerde bulunmak amacıyla kurulmuş bir danışma kurulu niteliğindeydi [41].

Meclisin danışma kurulu özelliği kanununun altıncı maddesindeki ''Âlî *İktisat Meclisi kararları istişarî mahiyette olup mukarrerat tayini esami suretiyle ve ekseriyetle ittihaz olunur.*'' şeklindeki hükmünde de açıkça belirtilmiştir[42].

Bu meclis, ekonominin farklı alanlarında uzmanlaşmış kişilerin bir araya gelerek, küresel ve yerel ekonomik dinamikleri göz önünde bulundurup, ekonomik büyüme ve istikrarın sağlanması için stratejik önerilerde bulunurdu. Âlî İktisat Meclisi'nin görevleri arasında, ekonomik krizlere karşı önlemler geliştirmek, sanayi ve tarım sektörlerini desteklemek, dış ticaret politikalarını düzenlemek ve maliye politikaları konusunda rehberlik etmek yer alırdı. Hükümetin ekonomik kararlarını şekillendirmede önemli bir rol oynayan bu meclis, aynı zamanda ülkenin ekonomik vizyonunu belirlemede de kritik bir öneme sahipti.

Âlî İktisat Meclisi'nin Faaliyetleri ve Raporları

Âlî İktisat Meclisi kararları, ülkenin içinde bulunduğu zirai, ticari, sanayi, mali ve diğer iktisadi sorunların nedenini ve bu sorunların birbirleriyle olan bağlantılarını araştırdı ve ne yapılması gerektiğini gösterdi. Yönetim şekli değiştikten sonra, yeni bir yasama ve yürütme dönemine giren TBMM, ekonomik sorunların belirlenmesi ve çözüm yollarının bulunması için farklı bir bakış açısına ihtiyaç duydu ve yeni kurumlar oluşturdu. Bu yeni kurumlardan biri olan Âlî İktisat Meclisi, bir takım öneri, tavsiye ve raporlar hazırladı. Bu raporlar, ülkenin ekonomik yapısının daha iyi anlaşılmasına, kaynakların daha verimli

41 Yüksel ve Öncü, a.g.m., s.233.
42 *Resmî Gazete,* 24 Temmuz 1927: 640.

kullanılmasına ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yönelik önemli bilgiler sundu. Meclis, ekonomik politika yapıcılarına yol gösterecek kapsamlı analizler ve stratejik öneriler geliştirdi. Bu öneriler arasında tarımsal üretimin artırılması, sanayinin modernizasyonu, ticaretin geliştirilmesi ve mali düzenlemelerin iyileştirilmesi gibi konular yer aldı. Ayrıca, Âlî İktisat Meclisi'nin çalışmaları, ekonomik sorunların kök nedenlerine inerek, uzun vadeli ve sürdürülebilir çözümler sunmayı hedefledi. Bu çerçevede, ekonomik istikrarın sağlanması ve toplumsal refahın artırılması için alınması gereken önlemler belirginleştirildi[43].

Âlî İktisat Meclisi'nin Toplantı Tarih ve Konuları[44]:

1- 19 Mart 1928: Hayat Pahalılığı, Paramızın Temevvücü Esbabı ve İzalesi Çareleri, Gümrük siyasetimizin esasları.

1- 15 Aralık 1928: Hayat Pahalılığı (devam), Gümrük Siyasetimizin Esasları (devam).

1- 15 Haziran 1929: 1926 Tediye Muvazenesi.

1- 15 Aralık 1929: 1927 Tediye Muvazenesi.

1- 15 Haziran 1930: Zirai Kredi.

1- 15 Aralık 1930: İhracat Ticaretinin İnkişaf tedbirleri, Harici Ticaret Ofisi, 1928 Tediye Muvazenesi.

15- 29 Aralık 1931: 1929 Tediye Muvazenesi, limanlarımızın İnkişafı Tedbirleri, Ekonomik Buhran Raporu

10- 24 Temmuz 1932: 1930 Tediye Muvazenesi, Milli Gelir.

5- 19 Ocak 1933: Sanayimizin Teessüs ve İnkişafı, 1931 Tediye Muvazenesi, Milli gelir, Madenlerimizin İstifade suretleri.

11- 25 Temmuz 1933: 1932 Tediye Muvazenesi, Ormanlarımız ve Orman Kanunu, İş Yasası.

Ayrıca, 1930 ve 1931 yıllarında Dünya Buhranı Raporu, Dünya İktisadi Hali Hazırı, Dünya Buhranında ve Dünya Hali Hazırı İçinde Türkiye konulu çalışmalar yapıldı[45]. Bunların yanında

[43] Kaya ve Gül, *a.g.m,*, s.311.
[44] Koraltürk, *a.g.m.,* 1999, s.64.
[45] Akın ve Bayraktar, *a.g.m.,* s.3.

Âlî İktisat Meclisi tarafından yazıldığı halde yayımlanmayan "Âli İktisat Meclisi'nin Temmuz 1932 Devre-i İçtimaında Müzakere Edilen İhracat Kredisi ve Teşkilatı Hakkında Komisyon Raporu" ve "*Türkiye'nin 1933 Tediye Muvazenesi Raporu*", adlı iki rapor vardı. Devre-i İçtimaında Müzakere Edilen İhracat Kredisi ve Teşkilatı Hakkında Komisyon isimli raporda; Âlî İktisat Meclisi'nin Temmuz 1932 toplantısında ihracat kredilerinin önemi ve teşvik edilmesi gerektiği vurgulandı. İhracat hacmini artırmanın ülke kalkınmasında önemli olduğu belirtildi. Bankaların ihracat kredisi hizmetlerini artırması gerektiği ve ihracat kredilerinin diğer ticari kredilerden farklı olduğu ifade edildi. Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların ihracatı tamamen ihmal etmedikleri, ancak yeterli kredi, teşvik ve destek sağlamadıkları tespit edildi. Diğer ülkelerdeki ihracat kredi uygulamaları incelenerek Türkiye'de uygulanabilirlikleri değerlendirildi. Türkiye'nin 1933 Tediye Muvazenesi Raporu'nda, 1933 yılı dış ticaret işlemlerinde ihracat ve ithalat verileri paylaşıldı. Dış ticaret açığının sermaye hareketleri, devlet işlemleri ve faiz ödemelerinden kaynaklandığı; dış ticaret fazlasının ise emtia, ticari hizmetler ve seyahatler muhacirlerinden elde edildiği tespit edildi. 1926-1933 yılları arasındaki ihracat ve ithalat verileri de sunuldu. Raporlardan, dış ticaret açığını azaltmak için ekonomik teşviklerin ve bankaların ihracat kredilerinin önemli olduğu anlaşıldı[46].

Âlî İktisat Meclisi'nin ilk ele aldığı konu hayat pahalılığı oldu. İlk raporlarda hayat pahalılığı ve enflasyon meselelerine yer verildi, ancak sonraki raporlarda öncelik sırasından düştü. 1926 raporlarında enflasyonun tanımı yapılarak, para miktarı, gelir ve hayat pahalılığı ile olan bağı incelendi. Temel ihtiyaç maddelerinin piyasaya yeteri kadar sürülememesi arz-talep dengesizliğine yol açarak karaborsa ve tekelleşmeyi körüklediği belirtildi. 1914-1926 yılları arasında hayat pahalılığının yaklaşık 17 kat arttığı 1928 raporlarında ortaya konuldu. Vergi yükünün de hayat pahalılığını etkilediği, özellikle Oktruva vergisinin temel gıda maddeleri üzerinden alınmasının pahalılığı artırdığı belirtildi. Ayrıca, ülke içinde mal geçişlerinde defalarca vergilendirme yapılmasının maliyetleri artırdığı ve hayat pahalılığına yol açtığı vurgulandı[47].

Âlî İktisat Meclisi, ekonomiye ilişkin çeşitli konular üzerinde kapsamlı çalışmalar yürüttü. Meclisin araştırma konusu ettiği ve hakkında raporlar yayımladığı önemli konulardan biri ödemeler bilançosuydu. 1929 krizi öncesi ve sonrasında Türkiye'nin modern anlamda ilk ödemeler bilançolarını hesaplayarak bunları raporlar halinde yayımlayan Meclis, aynı zamanda dış ticaret, gümrük

[46] Yıldırım, *a.g.m.*, ss.198-199.
[47] Kaya ve Gül, *a.g.m,*, ss.311-312.

siyaseti ve Türk parasının değeri gibi ödemeler bilançosu ile yakından ilişkili diğer konular üzerinde de çalışmalar yaptı. Meclis, Türkiye ekonomisi ile ilgili çalışmaları kapsamında milli gelir konusunu da ele aldı. Bu doğrultuda, Türkiye ekonomisine ilişkin belirli sektörlerle ilgili görüşlerini ve analizlerini de raporlar halinde yayımladı. Özellikle tarım kesimine yönelik olarak tarımsal kredi hakkında detaylı bir araştırma ortaya koydu. Ayrıca madencilik ve ormancılık alanlarında da araştırmalar yaparak bunları raporlar şeklinde kamuoyuna sundu. Ulaştırma altyapısı ile ilgili olarak ise Türkiye limanlarının geliştirilmesine ilişkin kapsamlı bir rapor hazırladı. Bu raporda, geniş yer ayrılan İstanbul limanının yanı sıra İzmir, Mersin, Samsun, Trabzon ve Ereğli limanlarının geliştirilmesine dair önerilere de yer verildi. Bu öneriler, limanların modernizasyonu ve kapasite artırımı gibi konuları kapsayarak Türkiye'nin uluslararası ticarette rekabet gücünü artırmayı hedefledi[48].

İlk raporlarda öne çıkan diğer bir konu, Türk parasının değer kaybının önlenmesiydi. Türk lirasındaki dalgalanmaların sebepleri ve bunların önlenmesi konuları raporlarda yer aldı. Değer kaybı, 1914-1918 Dünya Savaşı, 1918-1923 Lozan öncesi ve 1923-1927 Lozan sonrası olmak üzere üç dönemde incelendi. Meclis, bu dönemleri para hacmi, ticaret hacmi, devlet bütçesi ve piyasadaki para miktarı açısından değerlendirdi. Sorunların çözümü için Âlî İktisat Meclisi bünyesinde bir heyet oluşturuldu. Türk parasının piyasa değerinin korunması konusu, 1928 ve sonraki raporlarda da ele alındı. İlk raporlarda ayrıca yeni gümrük tarifelerinin hayata geçirilmesi, limanların durumu ve ihracatın artırılması konuları da yer aldı. İhracatın artırılması için pamuk, şeker, deri, dokuma ve geleneksel zirai ürünlerin desteklenmesi gerektiği vurgulandı. Taşıma, ulaştırma ve lojistik hizmetlerinin geliştirilmesi gerektiği ön plana çıktı. Madencilik sektörünün geliştirilmesi, özellikle demir sanayinin iyileştirilmesi ve kömür, bakır, manganez, cıva gibi madenlerin ticarileştirilmesi de önemli konular arasında yer aldı. Bankacılık, kredi ve faiz sorunları da ele alındı. Yeni bankaların kurulması ve özellikle bir merkez bankasının önemi vurgulandı. 1929 İktisadi Krizi'nin etkilerini azaltmak için finansal düzenlemelere gidildi. İlk raporlar genel iktisadi ve makro konuları kapsarken, sonraki raporlar daha fazla alt konulara bölünerek mikro düzeyde ele alındı. İhracat ve ithalat kalemleri, vergi kalemleri, ülkeler, limanlar, krediler ve borçlar detaylı şekilde incelendi[49].

[48] İnan, *a.g.e.*, s.139.
[49] Kaya ve Gül, *a.g.m*,, ss.312-313.

Sonuç

Âlî İktisat Meclisi, Türkiye'nin ekonomik yapısının modernizasyonuna yönelik önemli adımlar atmış bir danışma organıydı. Kuruluşu, savaş sonrası ekonomik istikrarı sağlama, ekonomik bağımsızlığı güçlendirme ve milli ekonomiyi geliştirme hedefleri doğrultusunda gerçekleştirildi. Ekonomik bağımsızlık ve kalkınma hedeflerinin bir parçası olarak, meclisin çalışmaları, ekonomik politikaların geliştirilmesi ve uygulamaları açısından önemli bir tarihsel dönemeç oldu.

Ancak, 1930'lu yıllarda devletçiliğin ekonomik politika olarak benimsenmesiyle birlikte, Âlî İktisat Meclisi'nin rolü ve işlevi azalmış ve meclisin etkisi zamanla sembolik hale geldi. Meclisin yapısal sorunları ve üye seçim sürecindeki aksaklıklar, etkinliğini ve işlevselliğini olumsuz yönde etkiledi. Üye seçimlerinde yaşanan sorunlar ve meclisin bağımsızlığını koruyamadığı eleştirileri, meclisin zaman içindeki etkinliğini azalttı.

Öte yandan, Âlî İktisat Meclisi, Türkiye'nin ekonomik politikasının oluşturulmasında kritik bir rol oynadı, Âlî İktisat Meclisi'nin hazırladığı raporlar ve öneriler, ekonomik politikaların şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamış ve Türkiye'nin ekonomik kalkınma sürecine katkı sağladı. Ancak ekonomik ve yapısal değişimlerin getirdiği zorluklar nedeniyle etkinliği zamanla azaldı.

Âlî İktisat Meclisi, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlanması ve uygulamaya girmesinden sonra işlevini kaybetti. Bu plan, Türkiye'de sanayileşme ve ekonomik kalkınma hedeflerini belirleyen ve yönlendiren önemli bir adımdı. Ancak, bu planın hazırlanması ve uygulanması süreci, devletin ekonomi politikalarının yani devletçiliğin belirginleşmesine yol açtı.

Devletçilik politikası, sanayi ve ekonomi alanlarında daha doğrudan ve etkin müdahaleler gerektirdiği için Âlî İktisat Meclisi gibi danışma ve koordinasyon organlarına duyulan ihtiyaç azaldı ve 1935 yılı bütçe kanununun 25. maddesi ile Âlî İktisat Meclisi resmi olarak lağvedildi.[50]. Bu, hükümetin ekonomi politikalarını daha merkezi bir yapıya kavuşturma ve devletin ekonomideki rolünü daha net bir şekilde tanımlama çabasının da bir parçasıydı.

[50] Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s.89.

Kaynakça

Akın, Fehmi ve Bayraktar, Serkan, "Erken Cumhuriyetin İktisadi Kurumlarından Biri: Âli İktisat Meclisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, 29.

Akyıldız, Ali, *Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.

Bahtiyar, Galip, *ktisat Meclis-i* Âlîsi, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, 4, 1928.

Çakır, Coşkun, "Tanzimat Dönemi›nde Ticaret Alanında Yapılan Kurumsal Düzenlemeler: Meclisler", Journal of Social Policy Conferences. İstanbul Üniversitesi, 2000, ss.367-368.

Çetin, Emrah ve Aydos, Hicran, "Tanzimat Döneminde Osmanlı İmparatorluğunu Kalkındırma Düşüncesinin Bir Ürünü Olarak Meclis-i Umûr-ı Nafia", Çeşm-*i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 2021, 8.1.

Güran, Tevfik, "Tanzimat Döneminde Tarım Politikası (1839-1876)", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi, Bildiriler*, Ankara 1980, s.271-272.

Habergetiren, Ömer Faruk ve Yalnız, İshak. "Osmanlı Devleti'nde Hisbe Teşkilatı", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5.2., 2021.

İnan, Şükrü, *Ali İktisat Meclisi 1927-1935*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.

Kallek,, Cengiz, *Narh*, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

Kaya, Zekayi ve Gül, H. İbrahim, *"Milli İktisat Anlayışı Çerçevesinde Atatürk Dönemi İktisat Politikaları ve Al-i İktisat Meclisi", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 2022, 12.3: 300-322.

Koraltürk, Murat, "Âli İktisat Meclisi (1927-1935*). Ekonomik Yaklaşım*, 1996, 7.23: 47-64.

Koraltürk, Murat, "Devletçi Sanayi Politikaları ve Âli İktisat Meclisi", *75 Yılda Çarklardan Chip'lere,* ed. Oya Baydar, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

Kuruç, Bilsay, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, 1. Cilt, AÜ SBF Yayınları, Ankara, 1988, 126-127.

Nuri, Zumrud, "Esnaf Birlikleri Ve Narh Sistemi*", Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS),* 2019.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğunda Sanayileşme Anlayışına Bir Örnek: Islah-I*

Sanayi Komisyonu Olayı. 1978, 123-124.

Önsoy, Rıfat, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikaları*, Ankara, 1988.

Resmî Gazete, 24 Temmuz 1927: 640.

Satış, İhsan, "Islah-I Sanayi Komisyonu Ve Şirketlerin Teşekkülü: Debbağ Şirketi Örneği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18.

T.C. Sayıştay Başkanlığı, *Osmanlı Devleti Dönemi*, Erişim tarihi: 26.06.2024, https://www.sayistay.gov.tr/pages/75-osmanli-devleti-donemi#:~:text=Tanzimat'ın%20uygulanışını%20sağlamak%20amacıyla,i%20Muhasebe%2Di%20Maliye%20kurulmuştur.

TDV İslâm Ansiklopedisi, *Meclis-i Vükelâ*, Cilt:28, 2003.

Toprak, Zafer, İttihat-Terakki ve Devletçilik: Türkiye›de Ekonomi ve Toplum (1908-1950), Tarih Vakfı, 1995.

Tör, Vedat Nedim, "Türk İktisadiyatının Erkanı Harbiye Dairesi: Âlî. İktisat Meclisi", *Kadro*, Cilt 2, Sayı 14, 1933.

Yapıcı, Hasan ve Değerli Sarıkoyuncu, Esra, "Türkiye'de Ulusal Ekonomi İnşası ve Milli Burjuvazi Faktörü (1923-1929)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020, 65.

Yüksel, Mevlüt ve Öncü, Ali Servet, "Âli İktisat Meclisi ve 1931 Tarihli Raporu", *Turcology Research*, 2023, 77: 232.